

BANKACILIK ve SERMAYE
Piyasası Araştırmaları Dergisi

Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi

BSPAD, Cilt 3, Sayı 8
www.bankasermaye.com

Kitap İncelemesi

Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri

Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty

Dr. Mustafa Tefvik KARTAL

Borsa İstanbul
Stratejik Planlama ve Yatırımcı İlişkileri Direktörlüğü
mustafatevfikkartal@gmail.com
orcid.org/0000-0001-8038-8241

Yazarlar: Daron Acemoğlu & James A. Robinson

Çeviren: Faruk Rasim Velioğlu

İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık

32. Baskı, Nisan 2018, 496 sayfa

ISBN: 978-605-09-1812-0

Giriş

Küreselleşmenin artmasıyla birlikte ülkeler açısından daha zorlu bir konjonktür oluşmaktadır. Daha öncelerinde ulusal seviyede kontrol edilebilen ya da yönlendirilebilen enflasyon gibi birçok gösterge artık günümüzde büyük oranda uluslararası koşul ve gelişmelerden etkilenmektedir. Bu durum, vatandaşların refahını artırmaya yönelik çalışmalarda ülkeler tarafından dikkate alması gereken temel faktördür. Nitekim bu durumu anlayarak gerekli aksiyonları alan ülkeler küresel yarışta öne çıkarken gerekli aksiyonları almayan veya almakta geciken ülkeler yarışta geriye düşmektedir.

Dünya servetinin ve varlıklarının bir bütün ve tek olduğu dikkate alındığında, servet ve refah paylaşımı, gerekli aksiyonları almayan ülkelere gerekli aksiyonları alan ülkelere doğru akmaktadır. Bunun bir sonucu olarak, bazı ülkeler yoksullaşarak daha varoluşsal/kronik sorunlar yaşamaktadırlar.

Bu çalışmada “Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri” (kitap) adlı eserin incelemesi yapılmıştır. Kitap, çeşitli örnekler üzerinden ülkelerin zenginliğinin ve yoksulluğunun asıl

sebeplerini irdeleyen ve yeni bir kuram öneren bir çalışmadır. Kitapta tarihsel/yapısal olarak birbirine benzeyen veya yakın/sınır ülkelerden bazılarının zengin bazılarının ise yoksul olmasının temelleri irdelenmiştir. Bu kapsamda, yer yer Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Fransa, İngiltere, İspanya ve Japonya ile Çin, Rusya, Özbekistan, Arjantin, Peru, Brezilya, Venezuela, Mısır, Tunus, Kuzey Kore, Sierra Leone, Zimbabve, Botsvana ve Sudan arasında karşılaştırmalar yapılmış, ayrıca Roma, Prusya, Sovyet Rusya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı gibi tarihsel örneklere de değinilmiştir.

Toplumlardaki elitler ile alt tabakadaki yaşayanların değişen ve değişmeyen ilişki biçimleri, sanayi devriminin neden İngiltere’de başladığı, ülkelerin zengin veya yoksul olmasının kaynağının ekonomik ve siyasi kurumlar olup olmadığı kitapta göze çarpan önemli sorulardan bazılarıdır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünden sonra, ikinci bölümde kitabın özgün akışı ile uyumlu bir şekilde önsöz ve 15 bölümden oluşacak şekilde inceleme yapılmıştır. Son bölümde ise değerlendirme yapılmıştır.

İnceleme

Önsöz

Tunus, Mısır, Libya, Suriye ve Yemen gibi ülkelerdeki memnuniyetsizliğin temelini yoksulluğa dayanmaktadır ABD ile Kuzey Kore ve Sierra Leone gibi ülkeler karşılaştırılarak bir ülkeyi müreffeh olmaktan alıkoyan sebepler ve bu sebeplerin kalıcı olup olmadığı irdelenmektedir. Temel sebep ülkelerin, kendi çıkarları doğrultusunda dar bir elit kesim tarafından yönetilmeleridir. ABD, İngiltere ve Japonya gibi ülkelerde yaşanan elit kesim yönetimlerinin devrilmesi, siyasal hakların yaygınlaştırılması ve geniş kitlelerin ekonomik fırsatlardan yararlanılmasını içeren dönüşüm süreci maalesef Kuzey Kore ve Sierra Leone gibi ülkelerde yaşanmamıştır. İktidara gelen yönetimler, önceki yönetim yapılarını tekrar etmiş, toplumun ekonomik ve siyasi yapısı dönüşmemiş ve toplum zenginleşmemiştir. Dolayısıyla, ekonomik sorunlarının temelinde siyasal hakların bulunmaması, yeteneklerin ve becerilerin kullanılmasını önleyen toplum ve devlet yapısı ile ekonomik engeller yer almaktadır.

Birinci Bölüm: Çok Yakın, Yine de Çok Farklı

ABD-Meksika sınırında yer alan ve ikiye bölünmüş olan Nogales örneği üzerinden aynı coğrafi ve iklimsel şartların bulunduğu, aynı türden insanların yaşadığı yerlerde gelir seviyesi, sosyal güvenlik hakları ve yaşam süresi açısından neden bir farklılık olduğu sorgulanmakta ve temel sebep olarak sınırın iki tarafındaki farklı ekonomik ve siyasi kurumlar gösterilmektedir.

ABD ve Meksika’da farklı türden ekonomik ve siyasi kurumların gelişmesinde ülkelerin tarihsel gelişimi rol oynamaktadır. Yaşanan toplumsal olaylar kurumsal farklılaşmalara neden olmuş, bu farklılıkların etkileri ise birikerek günümüze kadar gelmiştir. İspanyolların Güney Amerika’yı (bugünkü Uruguay, Paraguay, Meksika, Peru) sömürgeleştirmekteki başarısı ile İngilizlerin Kuzey Amerika’yı (bugünkü ABD ve Kanada) sömürgeleştirmekteki başarısızlığı bu duruma örnektir. Bu farklılık Güney Amerika’daki ülkelerin geri kalmasına ve Kuzey Amerika’da demokratik kurumların oluşmasına yol açmıştır. ABD’deki demokratik kurumlar Sanayi Devrimi’ni deneyimlemeye imkân sağlamış, Meksika’daki sömürücü kurumlar ise ülkenin yoksullaşmasına neden olmuştur. Kuzey ve Güney Amerika’da sömürge döneminde oluşturulan toplumun örgütlenme biçimi ve bu biçimin kalıcı sonuçları, günümüzde ABD-Meksika arasındaki farklılıkları biçimlendirmektedir.

ABD’yi Meksika’dan daha zengin kılan sebepler, bireylerin yetenekleri tamamlayacak özgün beceriler kazandıran eğitim sistemi, aşılmaz engellerin oluşmasını engelleyen ve projelerinin finansmanını mümkün kılan ekonomik kurumlar, kalifiye eleman sağlayan emek piyasası, rekabetçi piyasa koşulları, mülkiyet hakları, kurumlara ve hukukun üstünlüğüne olan güven (fiiliyatta da desteklendiği için), istikrar ve sürekliliktir. ABD’deki kurumların çok farklı teşvikler sunması ve kurumların davranış ve güdülerini pozitif yönde etkilemeleri bir ulusun başarısını biçimlendirmiştir. Ülkelerin zengin veya yoksul olmasına bu kurumları da oluşturan siyasi kurumlar neden olmaktadır.

İkinci Bölüm: İşe Yaramayan Kuramlar

1870-1920 arasında Arjantin'in ve 1930-1970 arasında Sovyetler Birliği'nin önce hızlı büyümesinde ardından hızla küçülmelerinde görülen önemli farklılıklar coğrafya, kültür ve cehalet hipotezleri ile açıklanmaya çalışılmıştır. Nogales örneği üzerinden coğrafya hipotezi; Nogales örneğine ek olarak Kuzey-Güney Kore, Kongo, Çin ve eski İngiliz kolonileri (ABD, Kanada, Avustralya, Sierra Leone, Nijerya) örnekleri üzerinden kültür hipotezi; Gana örneği üzerinden cehalet hipotezi çürütülmüştür. Bu hipotezler, katkı sunmakla birlikte ülkeler arasındaki farklılıkları açıklamada yetersiz kalmaktadırlar.

Dünya eşitsizliğinin anlaşılması için toplumların yetersiz örgütlenme biçimlerinin nedenleri anlaşılmalıdır. Yoksul ülkeler, yoksulluğa yol açacak seçimler yaptıkları için yoksul kalmaktadır. Bu bilinçli bir tercihtir. Bu yapının anlaşılması için kararların nasıl alındığı, kararları kimin aldığı ve bu kararların neden alındığı incelenmelidir. Dünyadaki eşitsizliğin temelleri siyaset ve iktisat ile birlikte ele alınmayı gerektirmektedir.

Üçüncü Bölüm: Zenginliğin ve Yoksulluğun İnşası

Kurumlar toplumlar tarafından oluşturulmaktadır. Fakir ülkelerin düşük eğitim düzeyleri sömürücü ekonomik ve siyasi kurumlardan kaynaklanmaktadır. Sömürücü ekonomik kurumlar sömürücü siyasi kurumlar için birer dayanak oluştururken çoğulcu nitelikleriyle kapsayıcı ekonomik kurumlar kapsayıcı siyasi kurumlara temel oluştururlar. Kapsayıcı kurumlar ekonomide yaratıcı yıkım oluşturarak kaynakların yeniden dağıtılmasına, böylece yeni kazananların ve kaybedenlerin ortaya çıkmasına neden olur. Ekonomik ve siyasi imtiyazlarının tehlikeye girmesinden endişe duyan kesimler kapsayıcı kurumlara karşı muhalefet oluşturur.

Kapsayıcı ekonomik kurumlar, tarafsız hukuk sistemi ve daha eğitilmiş bir nüfusa zemin hazırlar, teknoloji ve eğitimi teşvik eder, böylece ekonominin etkinliğini, verimliliğini ve refahı artırır. Kapsayıcı ekonomik kurumlar, toplumun geneli için ekonomik fırsatlar sunar. Kapsayıcı kurumlar, Thomas Edison'un neden Meksika ve Peru yerine ABD'den, Samsung'un ise Kuzey Kore yerine Güney Kore'den çıktığını açıklamaktadır. Benzer şekilde, 1950'li yıllarda Kuzey-Güney Kore arasında önemli bir fark bulunmazken, bu tarihten sonra Güney Kore lehine ortaya çıkan farkın temelinde, gerçekleştirilen ekonomik ve siyasi reformlar yatmaktadır.

Diğer taraftan, Kongo Krallığı ve Sovyetler Birliği örneklerinde olduğu gibi, sömürücü kurumlarla sınırlı olsa da bir büyüme söz konusu olmaktadır, ancak sınıra ulaşıldığında büyüme sürdürülemez hale gelmektedir. Dolayısıyla sömürücü kurumlarla ortaya çıkan sınırlı büyümenin devam edebilmesi için kapsayıcı kurumlara dönüşüm kaçınılmazdır. Aksi halde büyüme duracaktır.

Dördüncü Bölüm: Küçük Farklılıklar ve Kritik Dönemeçler: Tarihin Ağırlığı

14. yüzyılda Avrupa'ya ulaşan veba salgını nüfusun büyük bir kısmını yok etmiştir. Bu süreçte, Batı Avrupa'da işçi hakları ve ücretlerinde artış yaşanırken Doğu Avrupa'da işçi hak ve ücretlerinin daha fazla kısıtlandığı bir dönem başlamıştır. Veba salgını kritik dönemeçlerden biridir. İngiltere'de kapsayıcı kurumların önünü açarken Doğu Avrupa'da ikinci kölelik dönemini başlatmıştır. ABD'nin keşfi ve Atlantik ticareti de İngiltere, Fransa ve İspanya'da farklı sonuçlara yol açmıştır. Yine bir kritik dönemeç olan Görkemli Devrim sonrasında kapsayıcı kurumlar oluşmaya başlamış, mülkiyet hakkı güvencesiyle desteklenmesiyle Sanayi Devrimi'ne zemin hazırlamıştır.

Farklılıklar büyük olmak zorunda değildir. Küçük farklılıklar zaman içinde birikerek büyük farklılıklara neden olmaktadır. Kurumsal sürüklenme denilen bu durum kritik dönemeçlerle bir araya geldiğinde diğer bütün nitelikleri benzer olan iki ülke arasında muazzam farklara yol açmaktadır. İngiltere ile Fransa ve İspanya arasındaki farklılaşma bu duruma örnek teşkil etmektedir. Diğer taraftan, kritik dönemeçler her zaman olumlu sonuç vermez. Bazen kritik dönemeçler önceki iktidarların kötü yönetimlerini tekrar edecek bir iktidarı getirecektir.

Kapsayıcı kurumların inşası kritik dönemeçlere verilen tepkiyle büyük ölçüde ilişkilidir. Avrupa sömürgeciliği Kuzey Amerika'da kapsayıcı, Güney Amerika'da ise sömürücü kurumlara yol açmıştır. Yine başka bir kritik dönemeç olan Fransız Devrimi, Batı Avrupa'daki kurumları İngiltere'dekilere

yaklaştırmış, Doğu Avrupa'dakileri ise uzaklaştırmıştır. Avrupalıların meydan okumaları Çin ve Japonya'da farklı sonuçlar meydana getirmiştir.

Beşinci Bölüm: Geleceği Gördüm, İşler Yolunda: Sömürücü Kurumlara Dayalı Büyüme

Sovyetler Birliği, Barbados, Küba, Haiti gibi ülkelerdeki örneklerden görüldüğü üzere sömürücü kurumlara dayalı büyüme bir müddet için mümkündür. Bununla birlikte, teknolojik yeniliği sağlayacak finansal teşviklere sahip olunmadığından sömürücü kurumlara dayalı büyüme bir süre sonra önce yavaşlar sonra durur. Dolayısıyla kalıcı ve sürdürülebilir değildir. Ayrıca, Maya İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği örneklerinde görüldüğü üzere, gruplar sömürücü kurumlara dayalı büyümeden fayda sağlamak için birbirleriyle çatışır ve bunun sonucunda toplumun ve devletin çökmesine neden olacak siyasal istikrarsızlık baş gösterir.

Altıncı Bölüm: Uzaklaşma

Kapsayıcı kurumlara dönüşümde doruk noktasına ulaşan Venedik'te, elit kesimin çıkarlarını korumak için siyasi kurumlar sömürücü niteliğine çevrildikten sonra ekonomik kurumlar da bu yönde yapılandırılmıştır. Kritik bir dönemeç olan bu olumsuz dönüşümüne ilişkin meydan okumaya verilen cevap gerileme sürecine neden olmuştur. Roma Cumhuriyeti'nin Roma İmparatorluğu'na dönüşümünde de benzer durum görülmektedir.

Teknolojik gelişimin devlet kontrolünde olması, yaratıcı yıkımın devlet eliyle engellenmesi, mülkiyet haklarının erozyona uğraması, ekonomik ve siyasi kurumların sömürücü niteliğe bürünmesi, iç savaflara neden olarak çöküş sürecini başlatmış ve yakalanan ekonomik gelişmişlik kaybedilmiştir.

Kritik dönemeçlerde görülen küçük farklılıklar kurumsal gelişim üzerinde hayati etkiler oluşturmaktadır. Kurumların gelişimi, önceden belirlenmeyen tarihsel etkenlerce şekillendirilmektedir.

Yedinci Bölüm: Dönüm Noktası

Yenilik yapmak için yenilikçi insanların ortaya çıkmasına ve yaratıcı yıkıma ihtiyaç bulunmaktadır. Venedik ve Roma örneklerinde olduğu gibi, yeni teknolojilere ve yaratıcı yıkıma izin verilmediğinde kurumların olgunlaşmamış kapsayıcı unsurları en sonunda terse dönmektedir.

İngiltere'de Merkez Bankası'nın kurulması kredilere herkesin ulaşmasını, dilekçe hakkı ise demokrasinin gelişmesini sağlamıştır. Siyasi merkeziyetin güçlendirilmesiyle birlikte parlamentonun devlet üzerindeki kontrol gücü artmış, tekellerin düzenlenmesi parlamentonun kontrolüne geçmiş, böylece tekellerin diğer sanayicileri bastırması ve yeni girişleri tamamen önlemesi engellenerek ekonomik refah için hayati öneme sahip yetenek dağılımına imkân tanınmıştır.

Ülke idaresinde yeteneğe daha fazla yer verilen bir yapıya geçilmesi, ekonomik kurumların yenilikçilerin ve girişimcilerin lehine yapılandırılması, etkin mülkiyet hakları, gelişmiş altyapı, finans imkânları ve yenilikçilerin etkin şekilde korunması gibi etkenler patentli icatlarda patlamaya ve ekonominin her alanında hissedilecek teknolojik değişime yol açmıştır. Yenilikler birbirine eklenen süreçler sonunda oluşmuştur.

Yaratıcı yıkım, gelir ve zenginliğin yanı sıra siyasal gücü yeniden dağıtmış, siyasal iktidar dağılımında meydana gelen değişiklikler gelir dağılımına yansımıştır. Geniş tabanlı koalisyonlar çoğulcu kurumlar için önemli bir dayanak oluşturmuş, güçlü ve sürekli hale gelmesinde rol oynamıştır.

Sekizinci Bölüm: Bizim Çiftliğimizde Olmaz: Gelişimin Önündeki Engeller

Matbaa 15. yüzyılda Avrupa'da tüm hızıyla yayılırken Osmanlı'da ilk sınırlı izin 18. yüzyılın ortasında verilmiştir. Bu farklılık, 19. yüzyılda İngiltere'de okuma yazma oranının erkeklerde %60 seviyesindeyken Osmanlı'da %3 seviyesinde kalmasına neden olmuştur. Matbaa ülkelerin kurumları açısından kritik bir dönemeç olup kurumların ve ekonomik sonuçların farklılaşmasını teşvik eden İngiltere gibi ülkelerde sanayileşmeye; engelleyen Çin ve Osmanlı gibi ülkelerde gerilemeye yol açmıştır.

Siyasal merkeziyetin olmaması sanayileşmeyi önlemektedir. Mutlakıyetçi ülkelerin kurumsal dönüşüm geçirilmeden Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan yeniliklerden yararlanma şansı bulunmamaktadır. Uzun süren mutlakıyetçi yönetimler sanayileşme fırsatlarının kaçırılmasına neden

olmaktadır. Afganistan ve Somali'nin geri kalmışlığının temelinde; siyasal merkezizet olmaması, yeni teknolojilere yatırımı teşvik etmeyen sistemleri, kritik dönemeçlerle kurumlar farklılıklar arasında etkileşim yer almaktadır.

Yeniliklere muhalefet fabrikaları yasaklamak gibi doğrudan veya ekonomiyi örgütleme biçimiyle dolaylı şekilde ortaya çıkmaktadır. Yaratıcı yıkım korkusu, kaynakların sanayiye aktarılmasını ve toplumun zenginliğini önleyen kurumlar oluşturur. Avusturya-Macaristan, Rusya ve Çin'de bu örnekler görülmüştür.

Dokuzuncu Bölüm: Tersine Gelişim

Kritik bir dönemeç olan köle ticareti Avrupa ve ABD için ucuz işgücü kaynağı sağlarken Afrika'nın kurumsal gelişiminin tahrip olmasına neden olmuştur. Batı'da köleliğin kaldırılmasına rağmen Afrika'da kölelik kaldırılmamış ve köleler yasal ticarete konu ürünlerin üretilmesi için zorla çalıştırılmaya başlanmıştır. Köle ticaretini yöneten sömürücü ekonomik ve siyasi kurumlar birkaç yüzyıl daha aynı şekilde kalmıştır.

Hollandalıların 17. yüzyılda Güneydoğu Asya'daki baharat üretimini ve ticaretini ele geçirmeye çalışması soykırımlara, baharat arzının kısılmasına ve sömürücü kurumların kurulmasına neden olmuş, 14. yüzyılda bölgede başlayan ekonomik ve siyasi gelişim böylece durmuştur. Avrupa'nın büyümesini teşvik eden sömürücü kurumlar diğer ülkelerin yerli ekonomisi çökertmiş, bugünkü dünya eşitsizliğinin temellerini atmış, 19. ve 20. yüzyıllarda sanayi devriminin getirdiği imkânlardan bazı ülkelerin faydalanamamasına yol açmıştır. Örnekler Avrupa yayılcılığının, diğer coğrafyalarda az gelişmişliğe yol açtığını göstermektedir.

Onuncu Bölüm: Refah Dağıtımı

ABD'ye benzer şekilde Avustralya'da serflerin ve sömürülecek yerli nüfusun bulunmaması, buradaki elitlerin kapsayıcı ekonomik kurumlar oluşturmasına yol açmıştır. ABD ve Avustralya'daki kapsayıcı kurumlar Sanayi Devrimi'nin bu ülkelere hızlı bir şekilde yayılmasını ve ülkelerin zenginleşmesini sağlamıştır. Kanada ve Yeni Zelanda da bu ülkelerin yolunu takip etmiştir.

Kritik bir dönemeç olan Fransız Devrimi, sınıf ayrımlarını ve bazı kesimlerin vergi muafiyetlerini kaldırmanın yanı sıra kanun önünde eşitlik ilkesini getirmiştir. Roma Hukuku'nu ve kanun önünde eşitlik ilkesini içeren hukuk sistemi, Fransa'nın Avrupa'da çekildiği ülkelerde bile yürürlükte kalmıştır. Fransız Devrimi Fransa'da ve Batı Avrupa'nın büyük kısmında mutlakiyetçi yapıları yıkarak kapsayıcı kurumların önünü açmış, böylece bu ülkelerin sanayileşme sürecinde kendilerine yer bulabilmelerini sağlamıştır.

Japonya'da ise Meici restorasyonu ile kurumsal dönüşüm başlamış ve kurumlar kapsayıcı hale getirilmiştir. Böylece, Sanayi Devrimi'nin sunduğu imkânlardan Japonya faydalanırken sömürücü kurumlara sahip Çin ise faydalanamamıştır. Sanayileşme sürecini ve teknolojik değişimi benimseyen İngiltere, Fransa, Japonya, ABD ve Avustralya günümüzün zengin ülkeleri haline gelirken sanayileşme sürecini ve teknolojik değişimi kaçırarak günümüzde fakir hale gelmişlerdir.

On Birinci Bölüm: Verimli Döngü

Çoğulculuk bağımsız basını geliştirerek geniş kesimlerin kapsayıcı kurumlara yönelik tehditlerden haberdar olmasını ve tehditlere karşı örgütlenmelerini kolaylaştırmaktadır. İngiltere'de ve ABD'de toplumun genelinin güçlendirilmesinde, kurumsal gelişimin ve verimli döngünün sürdürülmesinde basın oldukça önemli bir rol oynamıştır. Çoğulculuk ve hukukun üstünlüğü bir kez yerleştiğinde, daha fazla çoğulculuk ve siyasal süreçlere daha fazla katılım için talep daha da artmaktadır. Kapsayıcı kurumların verimli döngüsü, geçmişteki kazanımları koruduğu gibi kapsayıcılığın daha artmasına yol açmaktadır.

Hukukun üstünlüğü ve kapsayıcı siyasal kurumların kapsayıcı ekonomik kurumları desteklemesiyle verimli döngüler oluşturmaktadır. Böylece, sömürücü kurumların oluşturulmasına yönelik teşvikler azalmakta ve demokratik siyasal kurumların önü açılmaktadır. Kapsayıcı siyasi ve ekonomik kurumlar arasındaki olumlu etkileşim baskıcı adımların önünü kesmekte ve aşamalı

değişimi mümkün kılmaktadır. İngiltere’de ve ABD’de kapsayıcı kurumlar verimli döngü ve olumlu etkileşim süreciyle güçlenmişlerdir.

ABD’de tekellerin çökertilmesinde olduğu gibi, verimli döngü kapsayıcı ekonomik kurumların sapmalarının kapsayıcı siyasi kurumlarca önlenmesini sağlar. Ayrıca, kapsayıcı siyasi kurumlar kendilerine karşı zarar verecek girişimlere karşı direnç gösterirler. Bu kurumsal farklılık Yüksek Mahkeme’ye ve Parlamento’ya karşı güç elde girişimlerinin Peru, Arjantin ve Venezuela’da sonuca ulaşırken İngiltere ve ABD’de başarısız olmasına neden olmuştur.

Verimli döngü, çoğulcu siyasal kurumların iktidarın birileri tarafından ele geçirilmesini önlemesiyle, kapsayıcı siyasi kurumların ve kapsayıcı ekonomik kurumların birbirlerini desteklemesiyle ve özgür basınla iş görmektedir. Verimli döngülerin olumsuzlukla beslendiği durumlarda başarı ihtimali artmaktadır. Verimli döngüler, kapsayıcı kurumlara yönelik bir eğilim oluştursa bile bu durum zorunlu ve geri dönülmez değildir. Sömürücü kurumlar da bir kısır döngü oluşturmaktadır.

On İkinci Bölüm: Kısır Döngü

Siyasal gücüne meydan okunmasından korkan idareciler, ekonomik büyümeyi teşvik etmektense iktidarlarını sağlama almayı tercih etmektedirler. Bu nedenle, sömürge dönemi sonrası bağımsızlığa kavuşan Sierra Leone, Gana, Zambiya, Kenya, Guatemala gibi ülkelerde göreve gelen yönetimler kapsayıcı bir sistem oluşturmak yerine mevcut olan sömürücü kurumları daha geliştirmişlerdir. Bu kısır döngünün temelinde, sömürücü ekonomik ve siyasal kurumların denetimsiz güç sunmaları, birbirlerini desteklemeleri ve iktidara gelenler için inanılmaz kazançlar sağlaması yatmaktadır.

Oligarşinin Tunç Yasası kuramında, oligarşilerin iç mantığı kendilerini yeniden üretmelerine yol açmaktadır. Sierra Leone, Etiyopya ve Kongo’da olduğu gibi kısır döngüler olumsuz etkileşim süreci oluşturur ve verimli döngülerden daha da dayanıklıdır. Sömürücü kurumlar bir sonraki sömürücü rejimin önünü açarlar. Diğer taraftan, İngiltere ve Japonya örneklerinde görüldüğü üzere Oligarşinin Tunç Yasası kaçınılmaz değildir. Bu noktada, yaratıcı yıkımı teşvik eden tüccar ve işadamı gibi sınıfların varlığı, geniş tabanlı bir koalisyon ve kurumların tarihi geçmişi oldukça önemli bir oynamaktadır.

On Üçüncü Bölüm: Bugün Ülkeler Neden Başarısız Oluyor

Günümüzde ülkeler, güç ve zenginliği elitlerin elinde toplayan sömürücü kurumlar ve devletlerin iflas etmesi nedeniyle başarısız olmaktadır. Angola, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Fildişi Sahili, Kolombiya, Kuzey Kore, Mısır, Somali, Sudan, Sierra Leone ve Zimbabve bu örneklerden bazılarıdır. Eski SSCB ülkeleri sömürücü kurumların 21. yüzyılda bile bir sömürü modeline dönüşebildiğini göstermektedir. Şeklen farklılık göstermekle birlikte ekonomik ve siyasi kurumlar, sömürücü kurumlarla etkiler oluşturarak ekonomik çöküşe ve yer yer kıtlığa neden olmaktadır. Ülkeleri başarıya götürecektir yol ise sömürücü siyasi ve ekonomik kurumlarını kapsayıcı hale getirmeleridir. Ancak kısır döngü bunun kolay olmadığını göstermektedir. Yine de imkânsız değildir.

On Dördüncü Bölüm: Çemberi Kırarak

Botsvana’da olduğu gibi ülkelerin çemberi kırması (düşük gelir seyrinden çıkıp yüksek gelir ülkeler kategorisine geçmesi) kapsayıcı ekonomik ve siyasal kurumlar geliştirmelerine bağlıdır. Tarihsel kurumların üstüne bina edilen kapsayıcı kurumlar tarihin olumsal rotasının da katkısıyla bağımsızlık sonrasında Botsvana’nın büyüme sürecine girmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca elmasın keşfi Sierra Leone gibi ülkelerde kanlı çatışmalara neden olurken Botsvana’da gerekli düzenlemelerin zamanında ve tüm toplumun menfaati gözetilerek yapılmasıyla ülkenin altyapı ve kamusal ihtiyaçları için önemli bir kaynak sağlamıştır. Botsvana örneği, bağımsızlık gibi kritik bir dönemde ülkenin kapsayıcı niteliklere sahip mevcut kurumlarının etkileşimi sonucunda olumsal bir süreç başladığını, kapsayıcı kurumlara yönelik daha fazla atım atıldığını ve böylece çemberin kırıldığını göstermektedir. Benzer şekilde, ABD’de siyahların artan hoşnutsuzluğu kapsayıcı federal kurumlar nezdinde karşılık bulmuş, federal hükümet ve Yüksek Mahkeme gibi kapsayıcı kurumlar harekete geçmiş, tarımın

makineleşmesi ve siyahların dış göçü gibi ekonomik etkenlerin de katkısıyla güneydeki sömürücü kurumların çökertilmesine ve kapsayıcı hale getirilmesine yol açmıştır.

Uzun süredir yoksul olan Çin'in günümüzdeki yükselişi sömürücü ekonomik kurumların kapsayıcı kurumlara dönüşmesinden kaynaklanmaktadır. Mao'nun ölümü kritik bir dönemeç oluşturmuş ve yaşanan güç mücadelesi sonunda kapsayıcı kurumlara doğru atımlar atılmıştır. Diğer taraftan, Çin'in günümüzdeki büyümesi siyasi kurumları kapsayıcı olmadığı için sürdürülebilir değildir.

Kısırdöngüye rağmen kritik dönemeçlerde atılan pozitif adımlar sömürücü kurumların kapsayıcı kurumlara dönüşebildiğini göstermektedir. Fakat oldukça zorlu ve kendi kendine gelişmeyen bu süreç için reform talep eden geniş tabanlı bir koalisyonun bulunması olmazsa olmazdır.

On Beşinci Bölüm: Zenginliği ve Yoksulluğu Anlamak

Sömürücü kurumlara dayalı (otoriter) büyüme mümkündür. Ancak yenilik ve yaratıcı yıkım ortaya çıkmayacağı için bu büyüme sürdürülebilir değildir. Dolayısıyla, uluslararası toplum Latin Amerika, Asya ve Sahraaltı Afrika'daki ülkelerde otoriter büyümeye destek olmamalıdır.

Mısır örneği görüldüğü üzere kısır döngü ve Oligarşinin Tunç Yasası nedeniyle sömürücü kurumları değiştirmek oldukça zordur. Dolayısıyla, kapsayıcı kurumlara dönüşümün basit bir formülü yoktur. Kara Ölüm, Atlantik Ticareti, Sanayi Devrimi gibi tarihsel dönüm noktaları olan kritik dönemeçler mevcut dengeyi bozmuş ve yeni dengelerin kurulmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, kısır döngü de verimli döngü de mutlak değildir, çemberin kırılması durumu değiştirmektedir.

Sorunlara neden olan temel nedenler olan sömürücü kurumlar ve politikalarla yüzleşmeden refah inşa edilemez. Afganistan gibi birçok ülke günümüzde sömürücü kurumları yüzünden yoksuldur. Brezilya'nın 1970'lerden günümüze yükselişi ise kapsayıcı kurumlar inşa etmesinden kaynaklanmaktadır.

İngiltere, Fransa ve Japonya örneklerinde kapsayıcı kurumların oluşmasını önünü açan siyasi devrimler, Bolşevik Devrimi'nde olduğu gibi her zaman başarılı olmayabilir, büyük yıkım ve zorluklara yol açabilir. Bu nedenle tedrici bir kurumsal değişim başarıya daha yakındır.

Önümüzdeki yüzyıla ilişkin olarak bazı beklentiler ise şöyle ifade edilmiştir:

- ABD ve Batı Avrupa'nın kapsayıcı kurumları nedeniyle hala oldukça zengin olacaktır,
- Somali ve Afganistan siyasi merkezizet bulunmayan devlet yapıları nedeniyle sömürücü kurumlara dayalı büyümeyi bile yakalayamayacaktır,
- Burundi, Etiyopya, Ruanda ve Tanzanya gibi ülkeler belirli bir merkezizetleri bulunması nedeniyle sömürücü kurumlara dayalı büyümeyi yakalayabileceklerdir,
- Brezilya, Şili ve Meksika çoğulculuk yönünde atacakları sonraki adımlarla birlikte bir üst lige çıkabileceklerdir,
- Rusya ve Çin sömürücü siyasi kurumlarını kapsayıcı kurumlara dönüştürmezlerse orta gelirli ülke konumuna ulaştıklarında büyümenin enerjisi muhtemelen bitecektir.

Sonuç

Kitabın önsözü ve izleyen 15 bölümü boyunca kapsayıcı ve sömürücü ekonomik ve siyasi kurumlar arasında karşılaştırma yapılmıştır. Son 200 yılda ortaya çıkan eşitsizliğin ve ülkelerin başarısızlığının temelinde bu kurumsal farklılığın yer alıp almadığı irdelenmiştir.

Kitapta, ülkelerin yoksulluk döngüsünden kurtularak refaha ulaşmalarına ilişkin kapsayıcı ekonomik ve siyasi kurumların temel bileşenleri olan tarihsel geçmiş, kritik dönemeçler, olumlu ve verimli döngüler anlatılarak okuyucular açısından eleştirel ve tartışmalı bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

Kitapta, Avrupa yayılmacılığının Afrika ve Güneydoğu Asya'daki kurumsal gelişim üzerindeki olumsuz etkileri birçok örnekle gösterilmiştir. Bu örnekler Avrupa yayılmacılığının, sömürücü kurumlar oluşturmaya ve diğer ülkeleri çökertmeye dayandığı için diğer coğrafyalarda az gelişmişliğe

neden olduğunu göstermektedir. Avrupa'nın büyümesinin Afrika ve Güneydoğu Asya'daki büyümei öldürmesi gibi, bir yerdeki kalkınma başka bir yerde az gelişmişliği besleyebilmektedir.

Merkezi devletin bulunmadığı yerlerde temel hizmetler ve haklar sağlanamayacağından kapsayıcı kurumların yeşermesi ihtimalinden söz edilemez. Kapsayıcı kurumlar oluşmadığı için sürdürülebilir refah artışı sağlanamayacaktır. Dolayısıyla, her kritik dönemde kapsayıcı kurumlara doğru bir adım atılmalıdır. Böylece kümülatif bir verimli döngü oluşturulabilecektir.

Kitabın yazıldığı 2013 yılından 2019 yılına gelindiğinde, kitapta ortaya konulan kavramsal ve kurumsal yaklaşımdan çok farklı bir tablonun ortaya çıktığını söylemek ne yazık ki mümkün değildir. Kitapta yer verilen ülkelerdeki söz konusu yapılar aynen süregelmektedir. Bu ise ileri sürülen kuramın doğruluk payını göstermektedir.

Kitap yazarlarının ileri sürdüğü kuram, ülkelerin zenginliğinin altında yatan farklılıkları ve nedenleri açıklamakta oldukça başarılı olup aynı zamanda yıllar süren çalışmaların sonucu olarak zengin kaynakçaya ve teorik altyapıya sahiptir. Bu yönüyle, bu alanda çalışanlar için temel bir başvuru kaynağı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bununla birlikte, yeni bir kuram ileri sürülmesi ve birçok teoremin bu süreçte tartışılması nedeniyle kitap dilinin ağır olduğu ve daha iyi anlaşılması için farklı zamanlarda tekrar okunmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Kitapta yer yer görülen tekrarlar da bu zorluklardan kaynaklanmaktadır.

Ülkelerin zenginliğine ilişkin yeni bir kuram ortaya atan böyle kapsamlı bir kitabın daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle Sir Arthur Lewis'in İkili Ekonomi ile Robert Michels'in Demokrasi ve Oligarşinin Tunç Yasası gibi kuramlar hakkında okuması yapılması faydalı olacaktır.

Genel olarak kitap, sorunun ortaya konulması, tarihsel geçmişin ele alınması, karşıt tezlerin çeşitli teoriler açısından ele alınması, harita ve şekillerle desteklenmesi, gelişim yolunda ülkelere rehberlik edecek çözüm yolunun gösterilmesi ve ilgili tarafların istifadesine sunulması açısından oldukça başarılıdır. Kitabın kapağı ileri sürülen kuramın vurgulanması açısından oldukça çarpıcıdır. Bununla birlikte, harita ve şekillerin renksiz olması bu kısımlarda okuyucu ilgisini ve kitabın görsel zenginliğini düşürmektedir.

Kitap, Türkiye açısından ele alındığında ise çıkarılabilecek yorumlar şöyledir:

- 2000 ve 2001 krizleri yaratıcı yıkımı tetiklemek için birer kritik dönemdir. Ancak öncelik istikrara verildiği için atılan adımlar yaratıcı yıkım getirmemiştir,
- Kapsayıcı kurumların oluşturulması, geliştirilmesi ve kökleştirilmesine yönelik olarak tekellerin çökertilmesi, siyasi temsiliyetin artırılması ve mevcut kurumların kapsayıcı yönlerinin geliştirilerek daha kapsayıcı hale getirilmesi de dâhil olmak üzere atılması gereken çok sayıda adım bulunmaktadır,
- Kurumların daha kapsayıcı hale getirilmesini ve yaratıcı yıkımı teşvik edilmesini sağlayacak kurumsal reformlar makro/mikro ölçekte ve her alanda süratle hayata geçirilmelidir,
- Toplumsal güç dağılımının sağlanmasına ve sistemi sabote etmek isteyenlerin bu motivasyonlarını azaltmaya yönelik adımlar atılmalıdır,
- Her kritik dönem kapsayıcı kurumlara doğru bir adım daha atmak için bir fırsat olarak görülmelidir,
- Uzun yıllar boyunca yaşanan kurumsal sürüklenme, bir kritik dönemde küçük farklılıklar yaratma potansiyeline sahiptir. Zamanla küçük farklılıklar kümülatif olarak birikerek daha büyük farklılıkların ortaya çıkmasına ve verimli bir döngünün oluşmasına zemin hazırlar. Dolayısıyla, yaratıcı yıkımın çeşitli güç odaklarının üstesinden gelmesine yardımcı olunmalıdır.

Son olarak, kitap temelde bir iktisat ve siyaset kitabı gibi görünmekle birlikte ülkelerde yapılacak reform çalışmalarına ışık tutacak bir kuram ortaya attığından ötürü iktisat, ekonomi, finans ve siyaset bilimi mensuplarının yanı sıra bankacılık, kamu yönetimi ve hukuk gibi ekonomi ve siyasi kurum yönetimlerini ilgilendiren alanlarda faaliyet gösterenler tarafından da okunması gereken temel bir kaynak olduğu değerlendirilmektedir. Diğer taraftan, ülkelerde yaşanan gelişmeler dikkate alınarak, kurumların ülke gelişimleri üzerinde rol ve etkilerini anlayamaya yönelik olarak ilerleyen zamanlarda, kapsam açısından yoğun ve içeriği itibarıyla anlaması zorlayıcı olan bu kitabın yeni incelemelerinin yapılmasının faydalı olacaktır.